CU PRIVIRE LA UNELE PROBLEME DE TRADUCERE

DE

PROF. AL. GRAUR

Problema traducerilor nu este o problemă recentă, dar importanța ei a crescut enorm în timpul din urmă. În trecut, se traduceau aproape exclusiv opere literare și aproape exclusiv din limbile occidentale. Se poate spune că, cu foarte rare excepții, traducerile se făceau din franțuzește și din nemțește, căci de cele mai multe ori operele scrise în alte limbi erau traduse în românește nu după original, ci după altă traducere. Bineînțeles, exactitatea lăsa mult de dorit în aceste condiții, dar lucrul nu avea prea mare importanță, căci de obicei traducătorii erau lipsiți de calificare, așa încît, oricum, traducerile tot slabe erau. Lucrări de știință nu se traduceau aproape niciodată, deoarece exista credința că cine nu cunoaște limbi străine și nu poate lua cunoștință direct de lucrările specialiștilor străini nici nu are ce căuta în știință.

Situația s-a schimbat din toate punctele de vedere în urma eliberării țării noastre. În primul rînd nu mai fac traduceri decît specialiști calificați; metodele de lucru ale editurilor, învățate de la editurile sovietice, ajută la îmbunătățirea lucrărilor: fiecare text trece prin mai multe mîini, fiind controlat și corectat unde e nevoie. Nu se poate spune că traducerile de astăzi sînt toate fără cusur, dar e clar pentru oricine că ele se găsesc la un nivel mult superior celor dinainte de război. În al doilea rînd, traducerile se fac după original, nu după alte traduceri, iar operele traduse sînt în bună parte rusești și sovietice, ceea ce este pe deplin justificat, de vreme ce literatura sovietică este cea dintîi din lume, atît din punct de vedere cantitativ cît și calitativ, iar literatura rusă și sovietică a fost numai în mică măsură tradusă în trecut.

Dar situația s-a schimbat mai ales în ce privește operele științifice. Deoarece de operele de știință se interesează astăzi mase largi ale populației, este necesar să ni se procure în traducere lucrările apărute în limbi străine; nici specialiștii

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)

şi nici măcar lingviştii nu pot cunoaşte toate limbile în care se publică lucrări interesante pentru ei, de aceea se pune în permanenţă problema traducerilor. Imensa majoritate a lucrărilor de tradus sînt ruseşti, căci se ştie că ştiinţa rusă este în frunte în toate domeniile. Unele traduceri se tipăresc, dar cele mai multe circulă în formă de manuscris printre cei interesaţi. Este o muncă enormă pe care o duce în primul rînd Institutul de studii romîno-sovietic. Aceste traduceri sînt atît de necesare, încît nu ne putem închipui astăzi un domeniu de activitate care s-ar putea dispensa de ele. De aceste traduceri îmi propun să mă ocup în rîndurile care urmează.

Fiind vorba de lucrări care se adresează unui public mai restrîns decît cele literare şi care rămîn adesea sub formă de manuscris sau de copii litografiate, traducerile de opere ştiinţifice sînt în general mai puţin îngrijite decît cele din literatură. Ce e drept, nu e un lucru prea grav că ele sînt redactate cu mai puţin talent decît poeziile sau romanele; dar exactitatea traducerii şi precizia termenilor folosiţi ne interesează poate mai mult chiar decît în literatură. Limbajul ştiinţific îşi are şi el legile lui, care trebuie respectate. Traducerile încap tot mai mult în mîna tineretului, care nu cunoaşte încă suficient expresiile tehnice, de aceea îşi însuşeşte destul de uşor greşelile traducătorilor, care pătrund astfel şi se răspîndesc şi în operele originale.

De altfel, ţinînd seama că munca de traducere are în mare parte caracter colectiv şi că aceiaşi traducători lucrează în diverse colective, greşelile se generalizează uşor în lucrări aparţinînd la ramuri diverse ale ştiinţei şi se introduc astfel în limbajul curent. De exemplu, din cauză că în ruseşte substantivul *вопрос* « chestiune, problemă » se construieşte cu prepoziţia *o*, astăzi apare la noi în tot felul de lucrări, chiar şi originale, construcţia neromînească *problema despre*, de exemplu în loc de *problema păcii* se scrie *problema despre pace*, ba chiar uneori, în telegrame, citim formule şi mai curioase ca *problema cu privire la chestiunea despre* . . . Aceste greşeli generalizate la traducători dăunează uneori chiar înţelegerii originalului. Astfel, de exemplu, traducătorii sau stilizatorii au stabilit fără nici un temei că în limba romînă nu există inversiuni. De aceea, ori de cîte ori în ruseşte fraza începe cu unul dintre elementele ei secundare, pentru a-i da acestuia mai multă importanţă sau pentru alt considerent stilistic, traducătorul nu ţine seamă de faptul că limba romînă cunoaşte exact aceeaşi construcţie, şi răstoarnă fraza, punîndu-i elementele într-o ordine fixată dinainte, cu riscul de a-i denatura înţelesul. De exemplu, dacă originalul scrie *Cel mai mare duşman al omenirii este războiul imperialist*, în traducerea noastră apare *Războiul imperialist este cel mai mare duşman al omenirii*, trecînd accentul frazei pe alt element decît cel pe care trebuia să stea.

Voi cita mai la vale cîteva tipuri de greşeli care se fac în traduceri şi care încep să se răspîndească printre specialiştii romîni. Am extras mai multe exemple dintr-o singură lucrare: B. V. Tomaşevski, «Limba şi literatura», publicată în volumul «Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I.V. Stalin

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)

despre lingvistică », Cartea rusă, 1952. Nu vreau să spun că acest articol este mai rău tradus decît altele, căci greşelile pe care le conţine se găsesc în general şi în alte traduceri similare. Motivul pentru care am ales această lucrare şi nu alta este pur şi simplu faptul că, din întîmplare, am recitit-o acum. (Citez, între paranteze, numai pagina.)

Se pune în primul rînd problema cazurilor unde limba rusă are posibilităţi pe care nu le cunoaşte limba romînă. După cum se ştie, limba rusă are o imensă bogăţie de cuvinte compuse,—căci poate să combine în mod aproape nelimitat cuvintele între ele, creînd noi cuvinte. Uneori reuşim să redăm compusele ruseşti prin compuse romîneşti, de exemplu în cazul lui *burghezo-moşieresc*, dar acest lucru se întîmplă destul de rar. Traducătorii socotesc însă că oriunde este un compus în ruseşte trebuie să creeze şi în romîneşte un compus corespunzător. Astfel, în lucrarea pomenită, se găsesc compusele (romîneşti?) *literaro-lingvistic* (p. 242), *familiaro-popular* (p. 252) şi altele. Desigur nici unui romîn care redactează un text original nu i-ar veni în minte să creeze asemenea cuvinte compuse. Dacă e nevoie să exprimăm ideile în chestiune, sau înşirăm pur şi simplu adjectivele unul după altul, sau le legăm prin linioară: *literar-lingvistic*, *familiar-popular*, dar nu introducem între ele vocala de legătură *o*.

Se merge şi mai departe pe această cale. Dacă pentru un motiv sau altul este imposibil să se copieze exact compusul rusesc, traducătorul interverteşte ordinea cuvintelor compuse, fără să bage de seamă că schimbă, în felul acesta, şi înţelesul. În numeroase traduceri apare astăzi compusul *istorico-mondial*, care vrea să traducă rusescul *всемирно-исторический*. Se spune astfel *importanţa istorico-mondială a Congresului al XIX-lea al P.C.U.S.* etc. Dar *всемирно-исторический* înseamnă, evident, « istoric, de importanţă mondială », pe cînd *istorico-mondial* ar trebui să însemne « mondial de importanţă istorică », ceea ce, bine înţeles, nu a intenţionat să spună autorul sovietic.

Metoda de care se foloseşte lingvistica se numeşte *comparativă-istorică*. În ruseşte se zice *сравнительно-исторический*, ceea ce traducătorii redau, inversînd şi de astă dată termenii, prin *istorico-comparativă*. Să nu ne oprim asupra cacofoniei, aproape intolerabilă, şi să cercetăm numai sensul: compusul rusesc înseamnă « istoric, cu ajutorul comparaţiei », ca şi formula noastră consacrată. Traducerea care se face astăzi înseamnă « comparativ, cu ajutorul istoriei », ceea ce, evident, e cu totul altceva şi e greşit, căci scopul lucrărilor este luminarea istoriei nu a comparaţiei. Dar pentru că toţi traducătorii traduc aşa, formula greşită este folosită astăzi curent de studenţi şi, uneori, chiar de cadrele didactice.

În acelaşi fel, se vorbeşte de limba *slavono-bisericească* (p. 237 şi urm.), pentru a reda rusescul *церковно-славянский*. În romîneşte se spune *veche slavă*, *paleo-slavă*, eventual *veche slavă bisericească*, şi desigur ar fi destule nume pentru o singură noţiune. Traducătorul a ţinut cu orice preţ să facă

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)

un compus, creînd astfel o a patra formulă de care nu mai era nevoie, şi cum *biserico-slavon* n-a putut să spună, a recurs la *slavono-bisericesc*, stricînd înţelesul textului: *церковно-славянский* înseamnă « slav cu aspect bisericesc » pe cînd *slavono-bisericesc* ar trebui să însemne « bisericesc, cu aspect slav », ceea ce, de fapt nu înseamnă nimic.

Şi în ce priveşte ordinea adjectivelor înşirate unul după altul se fac greşeli care strică înţelesul. În ruseşte, adjectivele se pun în general înaintea substantivului pe care-l complinesc, iar dacă sînt mai multe adjective puse înainte, ele sînt cu atît mai strîns legate de substantiv cu cît sînt mai apropiate de el. Astfel ultimul adjectiv alcătuieşte un grup împreună cu substantivul următor, iar adjectivele care preced pot complini întregul grup. De exemplu *Союз Советских Социалистических Республик* trebuie înţeles astfel: *Союз* « Uniunea »—*Социалистических Республик*—« a Republicilor Socialiste » — *Советских* «Sovietice». În această ordine ar trebui deci tradus: *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice* (după *Socialiste*, *Sovietice* mai adăugă ceva, pe cînd după *Sovietice*, *Socialiste*, nu mai spune nimic, căci nu există sovietic nesocialist). Cea mai bună dovadă că în traducere trebuie să răsturnăm ordinea adjectivelor din ruseşte o avem dacă traducem din ruseşte numele ţării noastre. În ruseşte se spune: *Румынская Народная Республика*: dacă am traduce adjectivele la rînd, ar trebui să zicem *Republica Romînă Populară* ceea ce, evident, ar fi greşit, căci nu există şi o republică romînă nepopulară.

În acelaşi fel, apare mereu (p. 238 şi urm.) *limba literară rusă*, în loc de *limba rusă literară*: e vorba de o limbă rusă care e literară, nu de o limbă literară care e rusă.

Problema aspectelor stinghereşte şi ea adesea pe traducători. În linii mari, trecutul imperfectiv corespunde imperfectului nostru, dar poate exista în romîneşte un trecut imperfectiv care nu e imperfect, mai cu seamă dacă durata acţiunii e exprimată printr-un adverb: *dcolo am stat multă vreme la îndoială*. Traducătorii, în asemenea situaţii, folosesc adesea imperfectul, greşit. De asemenea există greutăţi la redarea prezentului perfectiv: regula spune că se traduce întodeauna cu viitorul. Dar limba rusă întrebuinţează prezentul perfectiv şi pentru acţiuni cu caracter general, unde în romîneşte merge mai bine prezentul. Acest lucru nu este luat în seamă de traducători, care introduc o mulţime de verbe la viitor. De exemplu citim (la p. 233): « Dacă *vom pune* astfel problema şi . . . *vom vorbi* despre . . ., atunci discuţia *se va lungi* la infinit . . . ». Este clar că într-un asemenea caz în romîneşte merge mai bine prezentul, formă verbală fără limite în timp. Din traduceri, formula cu viitorul pătrunde în limbajul didactic, întărind tendinţa elevilor şi studenţilor de a răspunde în termeni neprecişi.

Tot din tendinţa de a copia bucherește fraza originalului apare în romîneşte expresia străină *unul . . . sau altul*, în loc de *cutare sau cutare*. Şi nu numai la nominativ-acuzativ, în expresii ca *articolul determină un substantiv sau altul*,

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)

în loc de *cutare sau cutare substantiv*, ci, după modelul rusesc, şi la genitiv-dativ. Cum însă traducătorul se sfieşte, şi pe bună dreptate, de a folosi desinenţa cazuală şi la *altul*, ajungem la expresii cu totul neromîneşti, de exemplu (p. 248): *reprezentantul unui grup social sau altul*. Aici se crede că *altul* e în legătură cu *reprezentantul*, pe cînd dacă s-ar fi zis corect *reprezentantul cutărui sau cutărui grup*, n-ar fi fost nici o posibilitate de confuzie.

Există şi cazuri cînd limba romînă are posibilităţi pe care alte limbi nu le au, şi, evident, în traduceri aceste posibilităţi trebuie folosite. Cel de al patrulea festival al tineretului, care a avut loc anul trecut în ţara noastră, a pus o astfel de problemă. În titulatura lui, trebuiau să intre două grupuri de cuvinte: *al tineretului şi studenţilor* şi *pentru pace şi prietenie*, şi amîndouă trebuiau legate de *festival*. Dacă se pune însă întîi *al tineretului şi studenţilor*, se înţelege că *pentru pace şi prietenie* limitează categoria tineretului şi a studenţilor; dacă se pune întîi *pentru pace* şi *prietenie*, se înţelege că e vorba de *pacea şi prietenia studenţilor*. Această din urmă formulă era, evident, cea mai nemulţumitoare, de aceea, cu toată duritatea primei formule ea a fost adoptată în toate limbile reprezentate la festival. Nu s-a observat însă că limba romînă are, ea singură, posibilitatea de a evita toate neplăcerile: în romîneşte există articolul genitival *al*, care, acordîndu-se în gen şi număr cu substantivul pe care-l determină, permite deplasarea atributului în genitiv, fără să rupă legătura lui cu cuvîntul la care se referă. Putem spune astfel *Festivalul pentru Pace şi Prietenie al Tineretului şi Studenţilor*, formulă corectă şi perfect clară, deşi fără echivalent în celelalte limbi.

Tot aşa se neglijează posibilităţile limbii romîne cînd se omite articolul postpus, pentru că în rusește, după cum se ştie, nu există articol. Găsim astfel expresia *o colaborare strînsă între lingvişti şi istorici şi criticii literari* (p. 255). Din context se vede că autorul sovietic nu a stabilit trei grupe de colaboratori, ci numai două: de o parte lingviştii, de altă parte istoricii literari şi criticii literari. Punînd atributul înainte, limba rusă marchează că el se aplică la ambele substantive următoare. Dar în romîneşte nu se putea spune *literari istorici şi critici*. De aceea traducătorul a renunţat să mai exprime exact ideea originalului. Era însă foarte uşor să iasă din încurcătură, folosind posibilităţile limbii romîne, adică articolul postpus: *colaborare strînsă între lingvişti şi istoricii şi criticii literari*. Deoarece în romîneşte (cu rare excepţii) nu se articulează substantivele precedate de prepoziţii (vezi formula *între lingvişti*, nu *între lingviştii*), decît dacă după substantiv urmează o determinare, este clar că *istoricii*, articulat, nu e singur, ci trebuie să găsim undeva, mai departe, determinarea care a făcut posibilă folosirea articolului, prin urmare e clar că nu numai *criticii*, ci şi *istoricii* sînt *literari*.

Necunoaşterea traducerii exacte a anumitor termeni creează şi ea dificultăţi traducătorilor. Astfel în rusește *отдельный* înseamnă «izolat», «luat a parte», «diferit» (şi trebuie să remarcăm că în romîneşte *diferit* are

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)

două sensuri foarte depărtate unul de altul, după cum e pus înaintea sau în urma substantivului pe care-l determină), dar mai înseamnă, la plural, şi « unii », « anumiţi », ceea ce traducătorii nu bagă de seamă. De aceea întîlnim fraze atît de ciudate ca următoarea (p. 250): « Vorbirea expresivă se întîlneşte peste tot, la fiecare pas, în viaţa de toate zilele şi chiar în documente *diferite* ». Diferite de ce? Aşa cum e tradusă, fraza nu are nici un înţeles.

Alte probleme de vocabular, ceva mai grave. Există în limbajul nostru o terminologie ştiinţifică, mai mult sau mai puţin unitară. Adesea pentru aceeaşi noţiune avem mai mulţi termeni, ceea ce creează situaţii neplăcute, de aceea astăzi se alcătuiesc comisii care să se ocupe de unificarea termenilor tehnici. Traducătorii, nefiind specialişti în domeniul căruia îi aparţine articolul tradus, nu cunosc termenii de specialitate. De aceea ei adaptează cum li se pare lor termenii pe care-i găsesc în original, iar începătorii noştri care se folosesc de traduceri şi nu cunosc termenii consacraţi reţin pe cei creaţi de traducători. Astfel (p. 253) găsim cuvîntul *hiazmă* în loc de *chiasm* (*epoforă*, în acelaşi rînd, e o greşeală în loc de *epiforă*).

Uneori se pare că transformarea terminologiei de specialitate e făcută cu intenţie. Astfel în toate traducerile rusescul *значение* e tradus consecvent prin „semnificaţie" (aşa apare de exemplu la p. 235, 247, 251 etc.) şi, după cît am înţeles, la Institutul de studii romîno-sovietic există o hotărîre oficială în această privinţă. Termenul consacrat la noi este cuvîntul romînesc *înţeles*, şi el nu are nici un cusur. Totuşi s-a mai introdus şi neologismul *sens*, care spune acelaşi lucru. S-ar părea că ne putem mulţumi cu doi termeni sinonimi şi nu ne mai trebuie şi al treilea. Dar *semnificaţie* are un cusur mai grav: înseamnă altceva. Un cuvînt, în mod obişnuit, are unul sau mai multe *înţelesuri* sau *sensuri*, dar el nu are *semnificaţie*. *Semnificaţie* este sinonim uneori cu *însemnătate*, alteori cu *tîlc* etc. Nu e nici un motiv să-l substituim cuvîntului *înţeles*.

Şi acum cîteva concluzii. Cu toate că munca traducătorilor de texte ştiinţifice este rodnică, şi, mai ales, din punct de vedere cantitativ, foarte bogată, trebuie să le cerem o sforţare mai mare, pentru ca şi calitatea să fie îmbunătăţită, şi să nu se aducă vătămări limbii noastre prin greşelile strecurate în traduceri. Instituţiile care procură traduceri ar trebui să facă apel mai constant la specialişti în domeniile căror le aparţin textele: aceştia să nu se mulţumească să se uite puţin pe deasupra materialului, ci să-l controleze efectiv. Şi specialiştii trebuie să înveţe mai serios limba rusă, ca să depindă mai puţin de traducători şi ca să poată îmbunătăţi mai mult traducerile. Fără cunoaştere personală a limbii ruse e din ce în ce mai greu să dai lucrări valabile în ştiinţă. Şi, prin cunoaşterea originalelor de către specialişti, va avea mai puţin de suferit limba romînă.

BDD-A10243 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:30 UTC)